

Szindbád ifjúsága és utazásai

Krúdy Gyula a Szindbád-történetekben, melynek első kötete, a *Szindbád ifjúsága* 1911-ben, második kötete, a *Szindbád utazásai*, 1912-ben látott napvilágot, először hozott létre olyan írásművet, amely művészete sajátos jegyeit viseli, vagy inkább – ami ennél lényegesebb – nem visel más jegyet művészete sajátos jegyein kívül, tisztán képviseli írása tulajdonságait.

A kortárs bírálatok és a szakirodalom áttekintése után a Szindbád-novellák értelmezésében két szorosan összefüggő kérdés látszik körvonalazódni.

Schöpflin Aladár 1933-as nekrológiájában Krúdy írásművészetének „maga alkotta módját”,¹ semmihez sem tartozását, azt a méltatói előtt föltáruló „rejtett zseniális vonást”² emeli ki, „amely sohasem tudott egészen kibontakozni, de mindig érezte magát.”³ Krúdyt Schöpflin szerint leginkább „egy zseniális cigányprímás”⁴ attitűdje jellemzi, aki „csak úgy muzsikál, ahogy neki jólesik, a temperamentumából vagy a félöntudatából. De mindenestre lélekből.”⁵ Krúdynak „a romantikája is saját alkotása volt”⁶, „az író hangulata, s az ebből folyó világítás”⁷, állítja Schöpflin, azt is megállapítva, hogy Krúdy „soha nem jutott odáig, hogy koncentrálja magát”⁸, s ez „a lényéből folyt”⁹, „lelki életének vagy idegalkatának berendezéséből”¹⁰ következett.

Bori Imre Krúdy-monográfiájában a Szindbád-történetek előzményeként a zsoldosnovellák művészi vívmányaira mutat. Krúdy Bori Imre állításában a középkortörténetekben az „egészen szabad novellaköltést”¹¹ ismerte meg: ezért „a Szindbád-

---

¹ Schöpflin Aladár: Krúdy Gyula, In: Válogatott tanulmányok, Szépirodalmi, Bp., 1967, 421. o.

² i. m. 421. o.

³ i. m. 421. o.

⁴ i. m. 421. o.

⁵ i. m. 422. o.

⁶ i. m. 422. o.

⁷ i. m. 422. o.

⁸ i. m. 423. o.

⁹ i. m. 423. o.

¹⁰ i. m. 423. o.

¹¹ Borsi Imre: Krúdy Gyula, Forum, Újvidék, 1978, 55. o.

írások első sorozatában ott van a megtalálás mámore is.”¹² Krúdyt „nem kötik a novella hagyományos alakzatai már – arról és úgy írhat, ahogy művészi szándékai sugallják...”¹³

A Szindbád-novellák közeléhez vezető első kérdés a történetek mögötti hagyományra vonatkozik. Schöpflin Aladár 1933-as gyászbeszédében arról is szól, hogy a fiatalkori Mikszáth-hatáson kívül, melyet Krúdy gyorsan levetkőzött, írásművészetét egyéb kimutatható hatás nem éri: „amint kiforrt, megvolt a saját, senkiéhez nem hasonlító stílusa.”¹⁴ A történetek mögötti hagyomány a második kérdéssel fonódik össze. A második kérdés annak a problémája, hogy Krúdy Gyula számára mit jelent az „egészen szabad novellaköltés” lehetősége, melyre a Szindbád-novellákban nyílik alkalom.

Az irodalmi kultúra terminus technikust *Irodalomtörténeti alapfogalmak* című munkájában Thienemann Tivadar olyan kultúra lehetőségként veti föl, melyet a romantika mozgalmának alapvonásai vetítettek előre. A romantika mozgalmának lényegét és gyökerét Thienemann abból a magatartásból származtatja, „amely ismertető jele a szépirodalom által nevelődött sokat olvasó embernek: hogy az ember gondolkodásán és szemléletmódján elhatalmasodik a regény, az olvasmány, az irodalom.”¹⁵ Thienemann szerint a „romantika ebben az értelemben a gondolkodás páratlan irodalmasítását jelenti; vele a betű növekedő hatalma oly korlátlan teljességét éri el, hogy ezt tovább fokozni már nem is lehet”¹⁶, a romantikus „könyvektől átítatott gondolkodása a könyvek világát reálisabb, igazabb világnak tartja, mint a mindennapos valóságot”¹⁷, a „határvonal a való-világ és a költött-világ, az élet és az irodalom között ily lelki magatartás mellett bizonytalanná válik.”¹⁸

Mára eldönthetetlen az érzelmek gazdagságának és erejének a mértéke, mely a romantikus kultúrát életre hozta. Nem eldönthető annak az érvénye, amit magatartásukkal, cselekedeteikkel a romantikus széplelkek kifejeztek. Nem csupán azért hiányzik a mérőeszköz, mert a magatartások legtöbbször konvencionális, és nem művészi eredményre vezettek, hanem azért is, mert a regényesség, az önfeláldozás, a hősiesség, a lovagiasság, a becsület tettei, melyek mind változatok és önálló értékkel bíró árnyalatai egy mérhetetlenül gazdagabb érzelmi rétegződésnek, minden esetben frott művet, történetet, anekdotát, regényt eredményeztek, vagy ezek híján nyomtalanul eltűntek. A

¹² i. m. 55. o.

¹³ i. m. 55. o.

¹⁴ Schöpflin Aladár: i. m. 421. o.

¹⁵ Thienemann Tivadar: *Irodalomtörténeti alapfogalmak*, Danubia, Pécs, 1931, 176. o.

¹⁶ i. m. 177. o.

¹⁷ i. m. 177. o.

¹⁸ i. m. 177. o.

romantika mozgalma az irodalmat elvegyítette az étellel, élet és irodalom egymás végtelen vonzásba került az irodalmi kultúra lehetőségében, ami azt az ellentmondást domborítja ki, hogy a múlt századnak körülbelül a közepét kitevő időszakban a gyakran öntudatlanul is irodalmi mintát követő magatartásformák, bár az egész emberi életre érvényesen kifejezték a változatot, melyet a magukénak fogadtak, a kifejezés mégsem eredményezett mást, mint irodalmat, olvasnivaló művet.

Ami egypólusúnak látszik, hiszen az élet súlypontját az irodalomba helyezi, azt az eltelt idő távlatra kétpólusúnak mutatja. A romantikus kultúra belsejéből sohasem nyílik kilátás a romantikus kultúra állapotának belső antinómiájára. A romantikus kultúrának nem lehet tudomása arról, hogy végső soron sohasem érkezik el a műbe, csak a műhöz érkezik meg.

A romantikus kultúra, melynek Jókai Mór a legjellemzőbb képviselője Magyarországon, a századvég modern irányzataiban szenved törést. A századvég és a századelő irányzatai a művészet elsőbbségét az étellel szemben a művészeti alkotás világának autonómiájaként értelmezik. Autonóm művészi alkotásaikkal élet és művészet elkülönültségét bizonyítják, noha ez a bizonyíték nem változtat alapvetően a művészetnek a romantika korában elfoglalt helyzetén. A romantika állapota valamiképp meghaladhatatlannak mutatkozik, ami abból is kitetszik, hogy a századforduló táján keletkezett irodalmi alkotások is osztoznak abban a sorsban, hogy csak olvasással tárhatók föl. A romantikus állapot tartalmazza saját bevégezetlenségét (ebből a szempontból minden bizonnyal nagy haszonnal járó vállalkozás volna Jókai utolsó regényírói korszakának vizsgálata. Ismeretes mennyire érzékeny rezonátora Jókai Mór a kor változásainak, bár regényműfaja egészen a romantikus irodalmi kultúra követelményeinek felel meg. Jókai regénymodellje sáncai mögül tekint a változásra. Műveinek leírásaiban, melyekben a modern életérzés hangjai érződnek, mint elbeszélő érzi és érzékelteti regényeszményétől való pontos távolságukat).

Schöpflin Aladár említett írásaiban Krúdy Gyula művészete legfőbb szépségének a rá jellemző hangot mondja. Ez a hang „maga az írásának szépsége. Ezért olyan nehéz elemezni, zenei és irodalmi fogalmakat kellene egyszerre találni hozzá.”¹⁹ Schöpflin főnti ítélete egyfelől romantikus magyarázata Krúdy művészetének, hiszen a romantika tűzte elsőként zászlajára a célt, az irodalom zenévé alakításának programját, másfelől tanúbizonyossága annak, hogy Krúdy művészete máshonnan, nem belülről szemléli az irodalmi kultúra antinómiáját.

Krúdy művészetének koncentrálatlansága annak a bizonyítéka, hogy az autonóm szerkesztési elv helyett az irodalmi kultúra folytatója és továbbhagyományozója.

¹⁹ Schöpflin Aladár: i. m. 421. o.

Schöpflin Aladár szögezi le azt is, hogy Krúdy műveiben a „valóság, fantázia, szeszély formálja a tényeket, és sokszor összefolyik a múlt a jelenel.”²⁰ Az álom helyszínei elemezhetetlenül összevegyülnek az ellenőrizhető tényekkel és leírásokkal. A Szindbád-történetek ideje mesei, időtlen idő, bár az időtlenségnek nem jelképes, századfordulós értelemben. A Szindbád-történetek kizárólag arról adnak számot, ami „megtörtént”. Szindbád holtában is annak a nyomában jár, ami megtörtént és elmúlt: halotti mivolta személyes jelenléte tényén keveset változtat (akkor sem, ha kocsizörgésként, hófúvásként, nyárfalevélként vagy árnyékként jelenik meg).

Az azóta rendszeresen egy kötetbe fűzött és közös címmel ellátott két első Szindbád-ciklus tárgyában a *Tájékoztató* igazít el. Szindbád, a ciklus főhőse az önkívületet keresi. Kutatása azt jelzi, hogy az irodalmi kultúra jelene, ez az olvasóidő, képtelen maradéktalanul kifejezni tárgyi megfelelését, az ösztönösben nyugvó érzelmi alaprétetet, melyre a magatartások sokrétűsége utal. Szindbád a korfordulóban, a korszakváltásban a múlt állandóságára, nyitottan maradó jelenére, a romantikus állapot bevégezetlenségére figyelmes marad.

Az első öt megszámozott novella az utazás toposzának eszközeivel a múlt és a jelen fénytörésében vizsgálja közös tárgyát, a szerelmi önkívületet. Ezekben az elbeszélésekben a tárgy nem rögzül az ábrázolt személy múltjában, vagy e személy olyan határtalan, mint az árnyalatok sorjázása, melyet az elbeszélés hoz létre. Az elbeszélés leginkább az érzékelés személyessége és önmagának elégsége illúzióját teremti meg. Minden Szindbád-történetnek a hasonlítás az alapmozzanata, alapgesztusa, azoké a történeteké is, melyeknek nem egyetlen szervezőelve az utazás toposza, s amelyekben az önkívület tárgya az esemény, a történés idejében, váratlanul kerül Szindbád elé.

Ugyanannak a jelenségnek két vagy több tulajdonsága, ellentétes jegye, értéke kerül egymás mellé, s egyik tulajdonság sem érintkezik a másikkal. Ellentéteik az elbeszélés idejében elkülönülten, elszigetelten következnek, az elbeszélés az árnyalatukból bomlik ki. Ezért nincsenek a Szindbád-novellák között a klasszikus retorikák szabályainak eleget tevő, tetőpont felé haladó, feszes szerkezetek. Érzelmi és értékbeli különbségek feszültsége és különös egyenletessége is – ez a Szindbád-történetek formai intenciója.

A történetekben említett részletek, a felsorolt használati tárgyak és eszközök legtöbbször az életben áll, legalábbis erősen magán viseli az akkori élet hangulatának lenyomatát: a tornyok, a vonatok, melyeket Szindbád a bérkocsiból a mérföldes csókok alatt nézdel, a szőke, barna, vörös és fekete nőcskék haja, lába, a kékes árnyék az ajkuk fölött vagy a halántékuk táján, a fényképek tekintete, a szalagok a női cipőkön, egy zöldköves gyűrű a fehér kézen, a színésznő trikónadrágja és a nagy tollai a negyvenéves

---

²⁰ Schöpflin Aladár: i. m. 423. o.

dámának mind a kortársi élet jegyeit és színeit viselik magukon, a kor erőteljes meghatározó nyomát.

Az elbeszélés azonban a tárgyak életbeli jegyeivel egyidőben a romantika irodalmi kultúrája felé nyílik meg, csak arra a valóságra tart igényt, amely szép, a szép pedig a regényessel azonos. Aranykeblű Kecseginé szavai Szindbádhoz az irodalomba helyezett élet dicséretéről szólnak: mindazok között, amiket férfiaktól hallott, egyedül a Szindbád hozzá intézett szavai voltak az igazak, mert szép volt az, amit mondott.

A regényes a Szindbád-novellákban a létrejövővel, a művészettel egyenlődik ki.

A történetekben ennek megfelelően az önkívületben az önkívület fejeződik ki. Az érzés, a maradéktalan kifejezés sötétben marad. Szindbád nem emlékezik rá, még „legkedvesebb kalandja” esetében sem. Az önkívületből véletlen, bár eltéveszthetetlen jellegzetességű részletek, közelképek, tekintetek, ajkak, vállfűzők, karok, harisnyakötők látványai maradnak meg. Krúdy impresszionizmusának – hiszen minden impresszió föltételezi az állandót a benyomásban – az önkívület az állandó tényezője.

A történetek a leírás tárgyias elemeiben lappangó fogalmi kibontakozás absztrakcióját elhárítják. Szindbád a regényesség, a lovagiasság, a becsület megtestesítője, ám ugyanekkor a közöny képviselője is. A szerelemnek és a szerelmi önkívületnek a betegséggel, az enyészettel határos tartományait az élet jó íze, Szindbád kacagása helyezi kontexusba. Az önkívület hasonlatai variánsok, amelyekből nem választhatóak ki az önkívületet meghatározó fogalmi jegyek. „Míntha egy létező, megfogható valami volna a szerelem, úgy beszélgetnek róla” – mondja a nőkről szólva a *Tájékoztató*.

Az absztrakció elhárítása, melynek Szindbád kacagása csak kiragadott példája, a szó szoros értelmében a Szindbád-történetek szerkezetének szolgálatában áll.

A „megunt, szent és ledér élet”, a Szindbád-történetek környezete, absztrakciómentes közelség a csak hangulatában és múlásában megragadhatóhoz, amint ezt a körülményt már Krúdy Gyula kortársai jól érzékelték. Az életet a rítusok, a ceremóniák, az önkívület nyomai és ígéretei nem szentelik meg, egyedül az önkívület szenteli meg. Önkívület van azokban a történetekben is, melyekben nem kerül sor sem emlékezésre, sem találkozásra, a babonás cselekedetekben, mint amilyen az öngyilkos virágáruslány után maradt véres hó kézbevévése, és különösképpen Szindbád szavaiban, amelyek mind az eljövendő nap titkáról és kéréséről beszélnek.

A novella életbeli tárgyainak és jelenségeinek nem bontakoztatható ki az álomból, és az álom sem bontható ki az élet hangulatából. Olyan módon irodalmi műalkotások a Szindbád-novellák, hogy bennük az élet mindvégig a szónak romantikus értelmezése szerinti élet marad, ami azt jelenti, hogy irodalmi műalkotás.

Nem Szindbád választja magának a regényességet, hanem az elbeszélés. A Szindbád-novellákban az élet a romantikus irodalmi kultúra állapotában van. A kettős

pólusú, az élet és az irodalom egymást gerjesztő antinómiája a Szindbád-történetek első ciklusának mindvégig jellemzője marad. A novellák műfaját ez a körülmény befolyásolja.